

Lipidy – příručka pro učitele

Obecné informace:

Téma Lipidy se probírá v rozsahu jedné vyučovací hodiny. Výklad je možno doplnit žákovskými referáty, pro SZŠ doporučujeme: **Steroidy, Lipofilní vitamíny event. Obezita.**

Navazující učivo

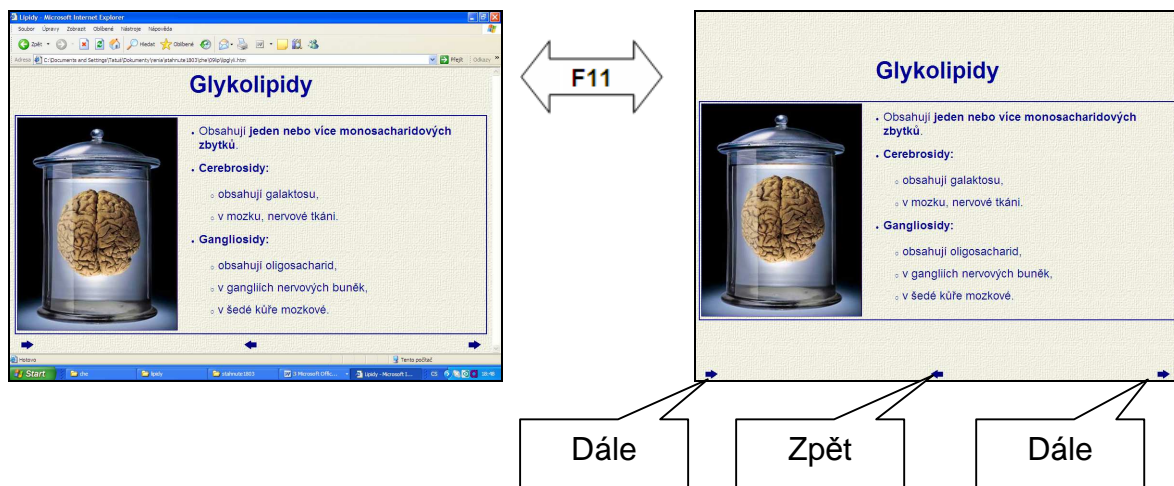
Tato kapitola je součástí popisné biochemie, zabývá se strukturou, vlastnostmi a významem těchto důležitých přírodních látek. Tematický celek následuje po probrání sacharidů, měl by předcházet kapitole Bílkoviny, není to však podmínkou.

Doporučujeme zařadit laboratorní práci, v níž si žáci ověří vlastnosti lipidů. Efektivní může být laboratorní práce „Výroba mýdla“, v níž žáci pochopí princip hydrolyzy, ale ne vždy v podmínkách školní laboratoře a v časovém limitu 1 až 2 vyučovacích hodin dosáhneme požadovaného výsledku.

Téma souvisí s biologií – metabolismus, stavba prokaryotické a eukaryotické buňky, membránový transport.

Ovládání interaktivní výukové aplikace

Interaktivní výuková aplikace je především určena pro promítání na interaktivní tabuli. Byla připravena pro prohlížeč MS Internet Explorer 6.0. Výuková aplikace obsahuje skripty v JavaScriptu, proto pro její správnou funkci je nutno povolit skripty. Byla připravena pro rozlišení 1024 x 768. Zvolte celoobrazovkové zobrazení. (K přepínání mezi zobrazením v okně a celoobrazovkovým slouží klávesa **F11**.) Odkazy jsou zvýrazněny podtrženým písmem. Pro přechod na další snímek zvolte šipku umístěnou v dolním rohu snímku.

Vysvětlivky

V další části metodické příručky jsou použity tyto typy písma:

- Text, který mají žáci v pracovních listech (texty souhlasí s výukovou aplikací).
- Text, který si žáci doplňují do pracovních listů.
- *Text, kterým jsou napsány poznámky, doporučení.*

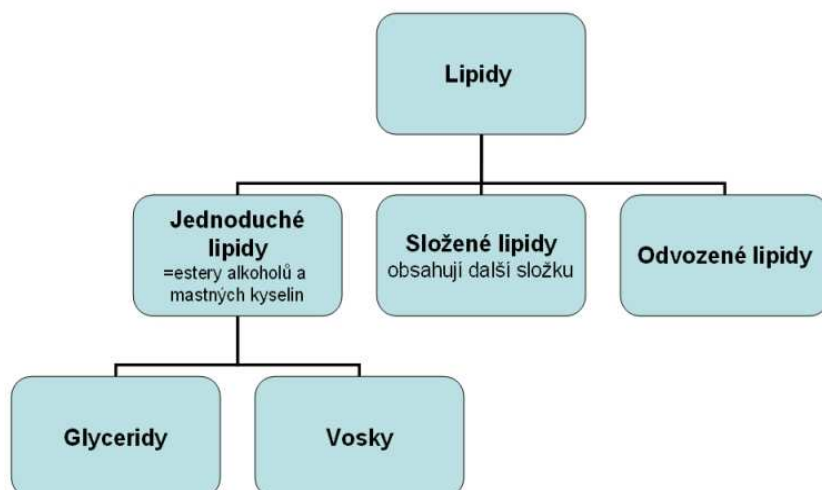
Lipidy

Úvod

Žáci si doplní charakteristiku této skupiny látek. Projdeme význam lipidů pro živočišný organismus.

- Jsou nízkomolekulární látky, chemicky i funkčně různorodé.
- Lipidy jsou nerozpustné ve vodě, rozpouštějí se v organických rozpouštědlech.
- Jsou zdrojem a rezervou energie.
- Živiny, které přijímáme nad normální potřebu, se ukládají jako **depotní tuk**.
- Jsou součástí biomembrán.
- Polární lipidy jsou nezbytné pro přenos nervových vzruchů.
- Mají ochrannou funkci.
- Obalují orgány, chrání je před ztrátou tepla a před mechanickým poškozením.
- Jsou rozpuštědlem.
- Vytvářejí prostředí, ve kterém jsou rozpustné vitamíny A,E,D,K.

Klasifikace

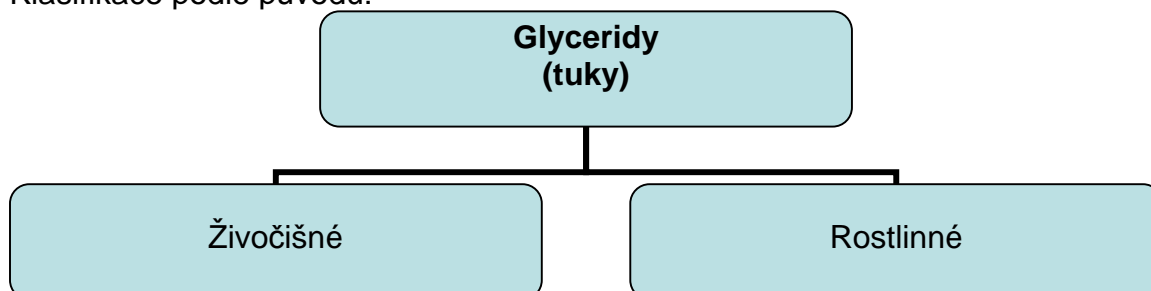

Žáci si doplní do prázdných rámečků v pracovních listech rozdělení lipidů. Kliknutím na jednotlivá hesla (glyceridy, vosky, složené lipidy a odvozené lipidy) otevřeme jednotlivé podkapitoly.

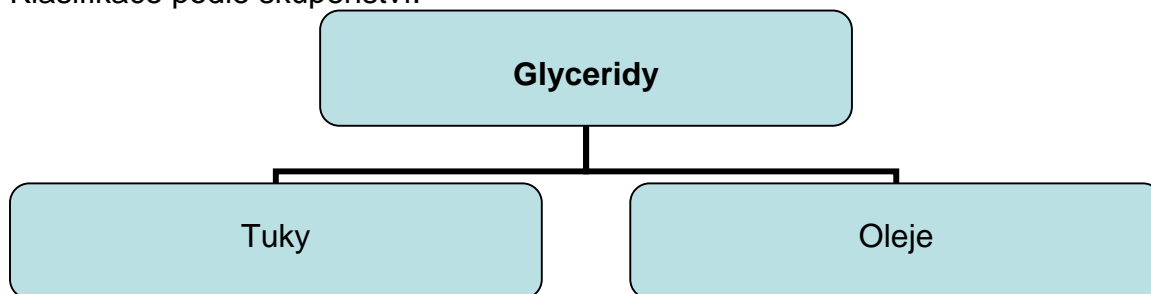
Jednoduché lipidy

Glyceridy (Žáci si doplní prázdná pole klasifikace podle původu i skupenství.)

Klasifikace podle původu:

Klasifikace podle skupenství:

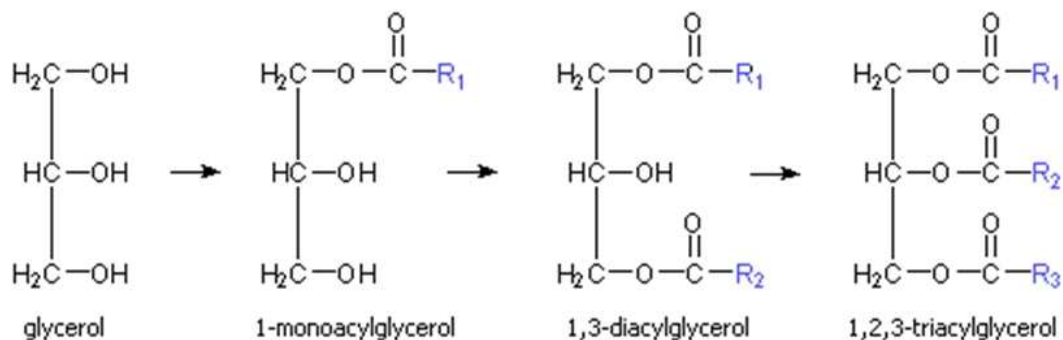

Chemické složení glyceridů

Zopakujeme strukturu glycerolu a podle modelu na snímku si žáci zapíšou vzorec glycerolu.

$\begin{array}{c} \text{H}_2\text{C} - \text{OH} \\ \\ \text{H} \text{C} - \text{OH} \\ \\ \text{H}_2\text{C} - \text{OH} \end{array}$	<p>Glyceridy neboli acylglyceroly jsou <u>estery glycerolu a vyšších mastných kyselin.</u></p>
--	--

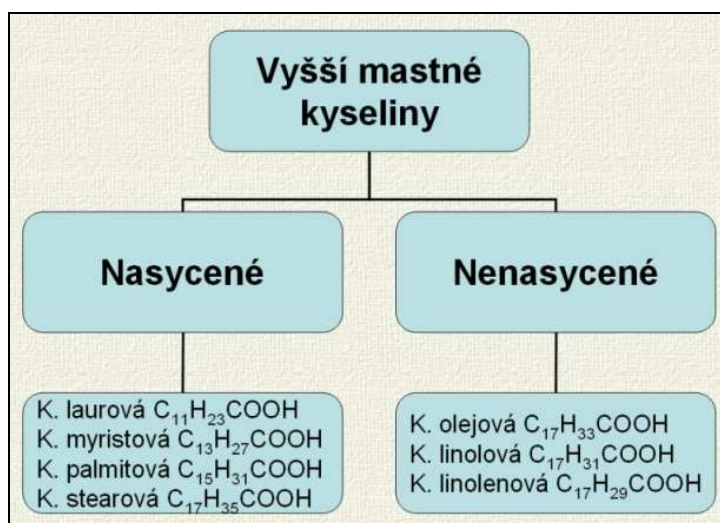
Vznik glyceridů

Žáci si doplní obecné názvy glyceridů do pracovních listů.

- Na glycerol jsou vázány jeden, dva nebo tři zbytky **vyšších mastných kyselin (VMK)**.
- VMK mají lineární řetězec se sudým počtem atomů uhlíku ($\text{C}_{12} - \text{C}_{24}$).

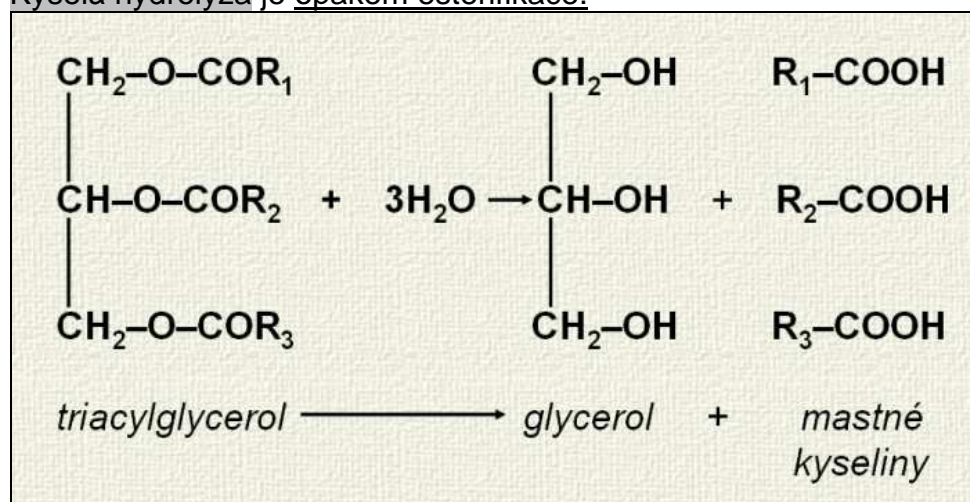
Připomeneme složení karboxylových kyselin a vyšších mastných kyselin, žáci si do pracovních listů doplní přehled a vzorce vyšších mastných kyselin.

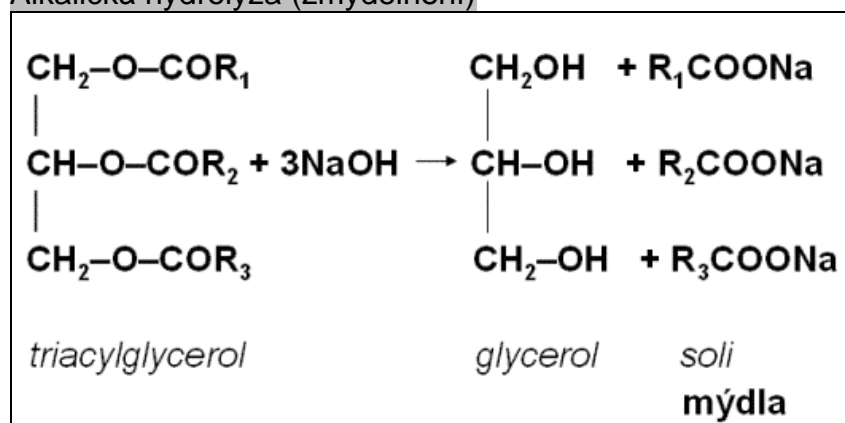
Chemické reakce glyceridů

Kliknutím na název reakce otevřeme snímek s rovnicí této reakce. Žáci si doplní vzorce (kyselá a alkalická hydrolýza) do pracovních listů.

Kyselá hydrolýza je opakem esterifikace.

Alkalická hydrolýza (zmýdelnění)

Žluknutí tuků

- Působením tepla, světla, vzdušného kyslíku a mikroorganismů se glyceridy rozkládají.
- Vznikají páchnoucí aldehydy a nižší kyseliny, hlavně kyselina máselná.

Ztužování olejů

- Katalytická hydrogenace olejů, kdy se nenasycené kyseliny přeměňují na nasycené a glycerid mění své skupenství.
- Využívá se v potravinářství.

Vysychání olejů

- Některé oleje po rozetření na velkou plochu do tenké vrstvy vytvářejí suché a trvalé filmy.
- Využívá se při výrobě nátěrových hmot.

Vosky (Klikneme na „Vosky“)

- Jsou estery vyšších mastných kyselin a jednosytného alkoholu.
- Jsou nerozpustné ve vodě.
- Jsou velmi stabilní.
- Jsou pro živočichy nestravitelné.

Vosky - význam

- Ochranné povlaky na plodech a listech rostlin.
- Chrání před vysycháním.

Významné vosky

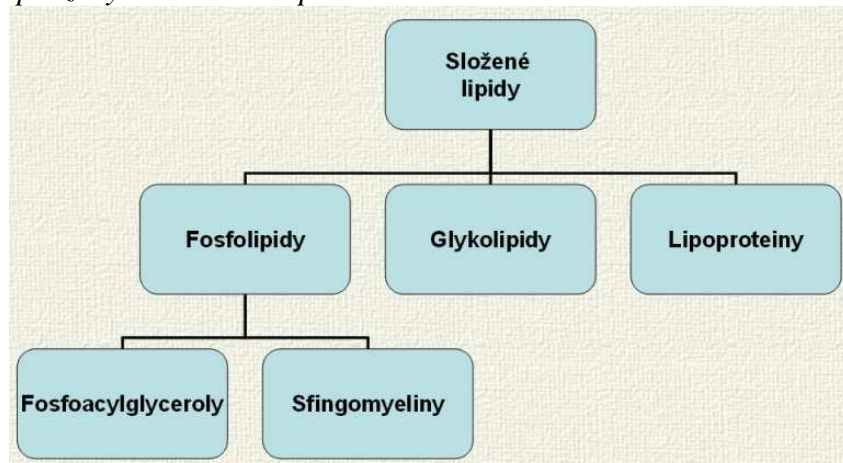
- **Včelí vosk** - potřebují včely na výstavbu pláství.
- **Lanolín** - vyrábí se z ovčí vlny. Využití v kosmetice: krémy, mýdla.
- **Pižmo** - získává se z tukových váček pižmoně severního. Využití v kosmetice - výroba parfémů.
- **Vorvaňovina** - je žlutá kapalina v lebeční dutině vorvaně tuponosého. Využití v medicině a kosmetickém průmyslu.

Složené lipidy (Klikněte na heslo „Složené lipidy“.)

Molekula má dvě složky:

- **hydrofilní** - rozpustná ve vodě,
- **hydrofobní** - odpuzuje vodu.

Dalším kliknutím na šipku se otevře rozdělení složených lipidů. Žáci doplní pojmy do prázdných rámečků v pracovních listech.

Kliknutím na jednotlivé pojmy (fosfoacylglyceroly, sfingomyeliny, glykolipidy, lipoproteiny) se otevrou snímky s charakteristikou těchto lipidů.

Fosfolipidy

Fosfoacylglyceroly

- Obsahují molekulu H_3PO_4 , na níž je připojen aminoalkohol, aminokyselina nebo inosit.
- Lecitiny:
  - součást biomembrán v mozku a nervové tkáni,
  - ve vaječném žloutku.

Sfingomyeliny

- Místo glycerolu obsahují sfingosin.
- Výskyt: v mozku a nervové tkáni.

Glykolipidy

Obsahují jeden nebo více monosacharidových zbytků.

- Cerebrosidy:
  - obsahují galaktosu,
  - v mozku, nervové tkáni.
- Gangliosidy:
  - obsahují oligosacharid,
  - v gangliích nervových buněk,
  - v šedé kůře mozkové.

Lipoproteidy

- Obsahují specifické bílkoviny.
- Výskyt:
  - v buněčných membránách,
  - v cytoplazmě buněk,
  - v krevní plazmě,
  - ve vaječném žloutku.

Kliknutím na ⇨ se vrátíme zpět na *Klasifikaci složených lipidů*, opětovným kliknutím na ⇨ se vrátíme na *Klasifikaci lipidů*, kde zvolíme heslo „*odvozené lipidy*“.

Odvozené lipidy

- **Prostaglandiny** - působí jako regulátory stahů hladkých svalů.
- **Steroidy** - významné biochemické funkce.
- **Karotenoidy** - rostlinná barviva.
- **Lipofilní vitamíny**.

Zde je možno zařadit žákovské referáty.

Shrnutí

- **Lipidy** jsou nepolární nízkomolekulární látky.
- V organismu mají zásobní, strukturní a ochranné funkce.
- **Glyceridy = triacylglyceroly** neboli **tuky** jsou estery glycerolu a vyšších mastných kyselin. Jsou důležitou součástí potravy a technickou surovinou.
- **Vosky** jsou estery vyšších mastných kyselin a jednosytných alkoholů.
- **Složené lipidy** vážou v molekule kromě alkoholu a vyšší mastné kyseliny ještě další látky, např. sacharid nebo kyselinu fosforečnou.

Test

Pozor: může být více správných odpovědí.

1. Depotní tuk:
  - a) ~~obaluje orgány a chrání je~~
  - b) ~~nachází se v biomembránách~~
  - c) **ukládá se v podkožních vrstvách**
2. Oleje jsou:
  - a) **glyceridy převážně rostlinného původu**
  - b) ~~nezbytnou součástí našeho jídelníčku~~
  - c) **estery glycerolu a nenasycených vyšších mastných kyselin**
3. Vosky jsou:
  - a) **estery jednosytného alkoholu**
  - b) ~~estery glycerolu~~
  - c) ~~nenahraditelnou součástí živočišné stravy~~
4. Žluknutí tuku znamená:
  - a) ~~získání charakteristického zbarvení~~
  - b) ~~změnu skupenství olejů z kapalného na pevné~~
  - c) **chemický rozklad tuku**

Po kliknutí na variantu a, b nebo c se správné odpovědi zvýrazní tučně, nesprávné budou v aplikaci přeškrtnuty. Pokud chceme test zadat opakovaně, stiskněte klávesu F5, označení správných/nesprávných odpovědí bude zrušeno.

Po kliknutí na ⇨ se dostaneme na úvodní snímek lekce, z ní pak kliknutím na ⇨ se dostaneme na snímek *Prezentace (seznam témat)*.